

СТРАТЕШКА КУЛТУРА И ЛЕГИТИМНОСТ НАСИЛНОГ ОСВАЈАЊА ВЛАСТИ

Милош Р. Миленковић*

Достављен: 26. 04. 2020

Прихваћен: 15. 05. 2020

Језик рада: Српски

Тип рада: Прегледни рад

DOI број: 10.5937/vojdelo2004105M

Стратешка култура се у ширем контексту може посматрати као однос најзначајнијих друштвених актера, у првом реду политичких и војних, према сили и њеној употреби. Иако се концепт стратешке културе првенствено везује за рат, он се ипак не мора нужно сводити само на проучавање односа неке друштвене заједнице према овој најекстремнијој форми примене силе. У овом раду проучава се веза између стратешке културе и насилне промене највиших носилаца власти. Основна хипотеза јесте да стратешка култура, као део политичке културе, а у ширем смислу и националне културе, представља један од извора легитимитета употребе силе у процесу насилног освајања власти. Указује се на то да ће се чиниоци стратешке културе, у првом реду политички, међу које се могу подвести: (1) историјско искуство, (2) политички систем, (3) уверење (веровања) елита и (4) војна организација, нужно рефлектовати на доношење одлуке о употреби силе, али и избору метода, у овом случају насилних, приликом замене актуелних режима неким новим. Анализом политичких чинилаца кроз један еклатантан пример насилног освајања власти из националне историје, какав је Двадесетседмомартовски пуч, може се сагледати веза између стратешке културе и примене силе ради доласка на власт, као и (не)легитимност таквог чина.

Кључне речи: *стратешка култура, политички чиниоци стратешке културе, легитимност, насилно освајање власти, Двадесетседмомартовски пуч*

Увод

Концепт стратешке културе настао је и развијан у релативно блиској прошлости у покушајима, углавном западних теоретичара, да се објасне размишљања и деловања у сфери политике која се односе на употребу силе у

* Универзитет одбране у Београду, Институт за стратегијска истраживања, milos.milenkovic@mod.gov.rs

остваривању безбедносних и одбрамбених интереса државе. Без обзира на то што данас има много радова, углавном страних аутора, који се баве овом темом, евидентно је да и даље не постоји једна општеприхваћена дефиниција стратешке културе, нити јединствени став о њеном стварном утицају на друштвену праксу. Ти ставови крећу се између две крајности, од тврдњи да су понашање и одлуке у сфери националне безбедности нужно условљене различитом стратешком културом самих актера, у првом реду политичке и војне елите, до тога да је њен значај више симболичан, без мерљивог утицаја на праксу.¹ Без обзира на то, већина аутора се слаже када је реч о елементима који чине сам појам, односно о изворима стратешке културе, што опет не значи да се на основу њих може установити јединствен и коначан списак свих чинилаца који овај концепт одређују, као ни њихова специфична тежина.² Концепт стратешке културе, као једне од детерминанти националне безбедности, у домаћој научној, али и широкој друштвеној јавности, актуелизован је пројектом Института за стратегијска истраживања Министарства одбране. Први резултати у „одмагљивању” самог концепта, његових чинилаца, као и његове везе са концептом војне неутралности за који се Србија определила, представљени су у посебном броју интердисциплинарног научног часописа Министарства одбране – „Војно дело” број 8/2019.

Према једној од дефиниција, која представља сасвим прихватљив оквир за ову анализу, стратешка култура је „специфичан скуп уверења и ставова о употреби силе, те праксе везане за употребу силе, који постоји у оквиру једне групе и који се временом развија кроз јединствени дугорочни историјски процес.”³ Реч је, дакле, о једној довољно широкој дефиницији која обухвата скуп, како уверења и ставова, тако и праксе о употреби силе, који се у једној друштвеној заједници, дефинисаној сопственим карактеристикама, развија и отелотворује. Имајући у виду да се стратешка култура посматра и као део политичке, па самим тим и националне културе, она се итекако може довести у везу са легитимитетом, који се односи на одлуке, као и на начин деловања елита, јер доносиоце одлука упућује на избор оних мера и активности које се, из сопствене перцепције, сматрају легитимним. То је посебно осетљиво питање када је реч о деловању државе на међународном плану, с обзиром на то да „стратешка култура даје оквир у којем се могу доносити легитимне спољнополитичке одлуке”.⁴

¹ Alastair Iain Johnston, „Thinking about Strategic Culture”, *International Security*, Vol. 19, No. 4, Spring 1995, p. 55.

² О настанку, развоју и различитим покушајима дефинисања појма стратешке културе, као и његовој вези са националном безбедношћу, видети више у: Вељко Благојевић, „Стратешка култура и национална безбедност”, *Зборник Матице српске за друштвене науке*, број 2/2019, стр. 163-178.

³ Kerry Longhurst, „The Concept of strategic Culture”. In *Military Sociology*, ed. G. Kummel and D. P. Andreas. Baden-Baden: Nomos Verlags-gesellschaft, 2000; Према Asle Toje, „Strateška kultura kao analitički alat”, *Strateška kultura i reforma sektora bezbednosti, Bezbednost Zapadnog Balkana*, godina 4, broj 14, jul-septembar 2009, Beograd, str. 4.

⁴ Урош Живковић, „Стратешка култура у Европи – како промене у структури међународног система утичу на идеационе факторе легитимитета за употребу силе у међународним односима”, *Војно дело*, број 2/2017, стр.71.

Међутим, различите референтне тачке, односно различите стратешке културе, доводе и до различите перцепције легитимности одлука или деловања на спољнополитичком плану, што, када је у питању употреба силе, додатно продубљује конфликт и отежава могућност мирног решавања спора. У ширем смислу, стратешка култура се може посматрати и као извор легитимности употребе силе уопште, како у деловању у међународном окружењу, тако и у решавању унутрашњих политичких проблема. То је посебно значајно имати у виду приликом анализе употребе силе ради промене режима.

Као могуће форме насилног освајања власти могу се препознати: (1) државни удар, односно пуч, који је у основи само милитантнија варијантна државног удара; (2) револуција, а у новије време и тзв. обојена или плишана револуција, која се може посматрати и као хибридна творевина са елементима класичне револуције и државног удара;⁵ (3) преврат устанком и (4) војна интервенција с циљем преврата. Све ове форме јесу резултат како унутрашњих криза и противуречности које постоје у неком друштву,⁶ тако и пројекције интереса страног фактора у одређеној држави или региону.⁶

На основу анализе актера, ресурса који се користе и начина на који се спроводи, лако се може закључити да се последња форма преврата – војна интервенција реализује уз доминантно учешће страног фактора ангажовањем војних ефектива, ради промене режима у некој другој држави – објекту интервенције, а у циљу остваривања политичких, војних и/или економских интереса. За разлику од ове, остале три форме преврата доминантно су резултат унутрашњих процеса и актера. Међутим, тешко је уопште замислити да су се било који догађаји насилне промене режима икада, а поготово данас, одвијали без помоћи, подршке или бар знања најважнијих глобалних или регионалних сила.

Питање легитимности насилног освајања власти

Приликом разматрања легитимности насилног освајања власти, најпре је потребно направити разлику између два блиска, али ипак различита појма – легитимности и легалности. Чињенице да оба термина воде порекло од исте латинске речи *lex* (закон), као и да се у одређеним случајевима могу подударити, ствара одређену конфузију.⁷ Међутим, мора да буде јасно да иако постоје случајеви сагласја,

⁵ О обојеним револуцијама види више у: Милош Р. Миленковић, Мирослав Митровић, „Обојене револуције у парадигми хибридног рата”, *Војно дело*, број 6/2019, стр. 248-263.

⁶ О начинима насилне промене режима и утицају страног фактора видети више у: Милош Р. Миленковић, „Насилна промена режима као садржај хибридног рата”, *Војно дело*, број 6/2017, стр. 316-329 и Милош Миленковић, Вељко Благојевић, „Обавештајне службе као актери државног удара”, *Војно дело*, број 5/2015, стр. 117-132.

⁷ Примера ради, у познатим речницима страних речи и израза на српском језику (Милан Вујаклија, *Речник страних речи и израза*, Просвета, Београд, 2003, као и Иван Клајн, Милан Шипка, *Велики речник страних речи и израза*, Прометеј, Нови Сад, 2006), не може се видети значајна и суштинска разлика између појмова легалност и легитимитет.

оно што је легално не мора бити и легитимно, и обрнуто. За легално бисмо могли рећи да се односи на нешто законито, у вези са законом, тј. дозвољено или захтевано законом. С друге стране, легитимно би се могло назвати оно за шта постоји правичан и прихватљив разлог, али и оно што је у складу са општим друштвеним нормама, обичајним правом, па, у коначном, и са важећим законом, услед чега се овај термин и доводи у везу са термином легално. Али, као што упозорава др Старчевић, „треба знати да је право током историје било само један од извора легитимитета власти поред мита, религије и идеологије или политичке платформе”.⁸

Проблем са легитимношћу представља и „позиција” онога ко је вреднује. Када је у питању оцена власти или средстава и метода којима се на власт долази, она свакако зависи и од тога да ли је оцењује неко „изнутра” или „споља”. То у пракси значи да једна власт, која је са становишта унутрашњих политичких субјеката легитимна, не мора такав статус да задржи и у вредновању од стране релевантних међународних субјеката, али и обрнуто. Поред тога, иако нема дилема да је начин доласка на власт употребом силе и применом насиља противзаконит, односно нелегалан, питање легитимности таквог чина ипак остаје отворено. Због своје дубоке везе са традицијом, политичким системом, доминантном идеолошком основом уређења друштва и државе, као и улоге националних оружаних снага у друштву, извори легитимитета опредељења да се насилним методама смењује власт могу се тражити у стратешкој култури.

Треба знати да се разматрањем питања легитимности самог чина доласка на власт отвара и питање легитимности те нове, насилно освојене власти. Дакле, важно је уочити да постоји разлика између те две легитимности. Начелно се може рећи да се легитимност насилног освајања власти састоји се од легитимности претходне, тј. актуелне власти, односно од одговора на питање: да ли је власт својим начином владања изгубила легитимитет или не? Тиме постаје и упитно да ли је актуелна власт, због губитка легитимности, у стању да располаже силом која је довољна и способна да заштити актуелни поредак. Пишући о револуцији и легитимности, др Старчевић примећује: „Чињеница је да победа револуције постаје могућа тек када се власт 'старог режима', због губитка легитимности, дезинтегрише у толикој мери да више не располаже ефикасно оружаној силом и изгуби монопол над оружаним организовањем”.⁹ Томе треба додати и оцену легитимности самог начина на који се власт смењује или, другачије формулисано, да ли је примена силе и организованог насиља према актуелним носиоцима власти (које може бити праћено чак и бројним жртвама, што наравно зависи од форме преврата) оправдана, или је пак сувишна, неселективна, осветничка, брутална и несразмерна, чиме се и долазећа власт удаљава од легитимности?

У другом случају, код оцене легитимности нове, насилно освојене власти, поред претходна два критеријума, треба узети у обзир и оцену начина владања, која

⁸ Срђан Старчевић, *Политички смисао жртава револуционарног терора*, Задужбина Андрејевић, Београд, 2018, стр. 83.

⁹ Срђан Старчевић, *Револуција и легитимност*, Чигоја штампа, Београд, 2020, стр. 207.

је у овом случају пресудна, имајући у виду да се о легитимности нове власти може говорити тек након њеног успостављања. Дакле, да ли ће нова власт која је дошла нелегално, у овом случају насилним путем, ипак поседовати легитимитет, зависиће од тога да ли се она перципира као боља од претходне, односно да ли је способна да држави и друштву донесе прогрес, да испуни очекивања и испоручи она добра која претходна власт није могла или није желела. Нема дилеме да ће нова власт, па макар она и насилно освојена, лакше добити легитимност уколико ју је претходна, својим деловањем и односом према грађанима, изгубила.

У погледу легитимности државне власти, у правној литератури се најчешће може наћи дефиниција по којој је „легитимност позитивно вредновање, уверење у ваљаност и прихватање институција и вршилаца власти због тога што су у сагласности са политичким идеалима и вредностима који уживају подршку већине припадника политичке заједнице.“¹⁰ Постоје различите теорије о легитимности државне власти, које су се временом развијале и мењале. Она која и данас у демократском свету егзистира, заснива се на принципу изборне воље грађана. Према овој теорији, легитимна је она власт која добије поверење већине на изборима. Међутим, тенденција је да се појам легитимности власти полако измешта из сфере политике, тако да све више добија своју економску и друштвену димензију. У том смислу може се рећи да „политичка власт постаје тек онда легитимна ако је у стању да осигура ваљано функционисање и стабилност привредног и друштвеног система.“¹¹

С друге стране, и када је већинска подршка власти у питању треба бити обазрив у оцени њене легитимности. Проблем који се може јавити јесте тзв. „тиранија већине“, којој се међу многима гласно супротстављао и Џон Стјуарт Мил, један од најпознатијих представника либерализма.¹² Да прихватање ставова већине, са становишта легитимности, може бити проблематично указује и Франц Нојман који каже: „Зло не може постати праведним само зато што га жели већина. Напротив, тиме зло постаје већим.“¹³ На таласу оваквих размишљања академик Становчић закључује да су: „пристанак, учешће, масовна подршка и други слични изрази прихватања и популарности само неопходан, али не и довољан услов за легитимност једне власти.“¹⁴

О легитимности супротстављања власти, која својим деловањем или крши закон или основне принципе владања, утемељене на политичкој култури једне дру-

¹⁰ Ратко Марковић, *Уставно право и политичке институције*, ИП Јустинијан, Београд, 2004, стр. 195.

¹¹ Љубомир Тадић, *Наука о политици*, Завод за издавање уџбеника и Службени гласник, Београд, 2007, стр. 105.

¹² Мил је био противник једностраног погледа на демократију и „глупог конформизма“, повезаног са веровањем да већина увек мора бити у праву, па је заступао тезу: „Кад би сви људи осим једног једнако мислили, а само једна особа имала супротно мишљење, човјечанство не би имало више права ушуткавати ту особу него што би она имала право ушуткавати човјечанство, кад би имала власт.“; Видети више у Милош Миленковић, „Трагање за идеалним обликом владавине – Идеје Џона Стјуарта Мила“, *Култура полиса*, Нови Сад, број 20/2013, стр. 184-204.

¹³ Franc Nojman, *Demokratska i autoritarna država*, Naprijed, Zagreb, 1974, str. 177.

¹⁴ Војислав Становчић, *Моћ и легитимност*, Службени гласник, Београд, 2006, стр. 63.

штвене заједнице, расправљано је одавно, кроз разматрање права на отпор тиранији. Наш познати социолог Александар Молнар тим се питањем детаљно бави у својој књизи „Право на опор тиранији”, која је део једне обимније студије под називом „Расправа о демократској уставној држави”. Пратећи основне појмове као што су „право”, „отпор” и „тиранија”, Молнар напомиње да су још стари Грци тиранима сматрали владаре-самодршце, који у начину владања нису марили за закон, да би се тек у касном средњем веку и ренесанси направила разлика између две врсте тирана: „1) тиранин – узурпатор (*tyrannus ex defectu tituli*), који на власт долази мимо уобичајених правила и 2) тиранин који противправно врши регуларно додељену му власт (*tyrannus ex parte exercitii*).”¹⁵ Овај последњи своју тиранију може успоставити на два начина: „кршењем позитивног права и кршењем природног права”.¹⁶ Дакле, први начин подразумева кршење Устава и важећих закона и прописа, док се други односи на владање супротно доминантним нормама понашања у политичком животу (не само на власти), које се, поред осталог, темељи на политичкој, односно стратешкој култури једне друштвене заједнице.

Када је реч о феномену „отпора”, Молнар сматра да се он састоји од три компоненте: субјекта, чина и циља. Као субјекат најчешће се појављује народ, односно његови политички представници, док то могу да буду и друге елите, супростављене оној која је на власти, олигарси, па чак и чланови владаревог блиског окружења, рођаци и пријатељи. Треба рећи и да је улога дела државног апарата, посебно војске која располаже највећим и најефикаснијим ресурсима за примену силе, веома значајна, а у одређеним формама преврата и пресудна. Сам чин се може извршити на три начина: „завером (која по правилу има за циљ атентат на тиранина), (мање или више спонтаном) побуном и (организованим) ратом.”¹⁷ Молнар препознаје неколико могућих циљева: „циљ отпора је да се тиранин или 'науци памети' (тј. опомене да одустане од своје 'зле политике'), или да се казни (паралелно са принудом за надокнаду штете коју је начинио својим поданицима) или свргне са власти (чему може, али не мора да следи прогонство) или, у крајњем и најчешћем случају, убије (тираницид, тираноубиство).”¹⁸

Политички чиниоци стратешке културе на примеру Двадесетседмомартовског пуча

Иако сви чиниоци, било да је реч о физичким, политичким или социолошко-културолошким, утичу на стварање и испољавање стратешке културе једног колективитета, претпоставка је да се управо политички чиниоци стратешке култу-

¹⁵ Aleksandar Molnar, „Pravo na otpor tiraniji” u *Rasparava o demokratskoj ustavnoj državi*, Samizdat B92, Beograd, 2001, str. 27.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Ibid, стр. 28.

¹⁸ Ibid, стр. 29.

ре, међу које се убрајају (1) историјско искуство, (2) политички систем, (3) уверење (веровања) елита и (4) војна организација, најпре могу довести у везу са легитимношћу насилног освајања власти. Анализа политичких чинилаца стратешке културе на примеру Двдесетседмомартовског пуча треба да потврди ову претпоставку. Наиме, с пуним правом се може рећи да су догађаји од 27. марта 1941. године *огледало српске стратешке културе*. У њима се огледа однос према слободи; спремност да се пркоси великим и моћним без обзира на цену; склоност да се у критичним тренуцима, са становишта војних, економских и делом политичких мерила, направи „ирационалан избор”и, као последње, спремност да се легална власт промени насилним путем. Одлука да се употребом силе смени легална власт, као и легитимност такве одлуке и чина са становишта српске стратешке културе, биће анализирани управо на примеру Двдесетседмомартовског пуча, који у српској националној свести, и поред бројних контроверзи које и данас постоје, има статус националног симбола.

Историјско искуство

Анализирање и разумевање историјског искуства као чиниоца стратешке културе важно је са становишта сазнања о личностима, догађајима и процесима који су се збили током трајања једног народа и изградње и развоја његовог идентитета и државе. Поред истинитог сазнања о прошлости, важно је знати и разумети његову интерпретацију која постоји у колективном сећању неке политичке заједнице. Интересантно је запажање проф. Делетића који указује: „Колико год научници и утицајни друштвени чиниоци хтели да негирају политички карактер историје (и историографије), она ће увек бити у знаку нације и друштвених снага које исту легитимишу”.¹⁹ Треба бити свестан да је са становишта стратешке културе чак и важније колективно сећање од онога како јесте заиста било, јер недвосмисленије упућује на друштвене вредности које у неком колективитету постоје, а које се кроз државне и друге друштвене манифестације у оквиру једне заједнице промовишу.²⁰ Када је у питању насилна промена режима важно је сагледати улогу политичког насиља током трајања једне државе, односно друштва, посебно историју превратничког деловања и склоност, односно спремност да се промена носилаца власти врши насилним методама.

На основу анализе досадашњих преврата уочено је да је вероватноћа насилне промене режима у некој држави знатно већа уколико су такви догађаји већ забележени у њеној историји.²¹ Примера ради, у политиколошким студијама позната је

¹⁹ Здравко М. Делетић, *Занат историчара: методологија историописања*, Филозофски факултет у Приштини и Историјски архив Краљево, Косовска Митровица, 2019, стр. 43.

²⁰ О значају и садржају историјског искуства као чиниоца стратешке културе видети више у: Милош Р. Миленковић, „Прилог одређењу политичких чинилаца стратешке културе”, *Војно дело*, број 8/2019, стр. 56-58.

²¹ Dragan Simeunović, *Državni udar ili revolucija*, Simtrade, Beograd, 1991, str. 57.

једна специфична врста преврата, која је карактеристична за одређена културолошка поднебља у којима представља део „традиције”, а чији је назив проноунцијаменто (*šp. pronunciamento*). Пронунцијаменто је, у суштини, шпанска и јужноамеричка верзија „војног државног удара”, односно пуча, који су касније преузеле и неке афричке државе. Карактеристичан је по томе што га организује и предводи одређени војни командант у име целокупног официјерског кора, односно војске у целини, за разлику од пуча који се спроводи само у име дела армије или, тачније, завереничке групе унутар армије, или пак државног удара, који могу да спроводе и цивили, подржани одређеним војним формацијама.²² Историјско искуство, у смислу поновљене праксе која се у овом случају може посматрати и као део традиције одређених народа или политичких заједница, указује на повећану вероватноћу да се оваква форма преврата понови, али и на специфичну стратешку културу која оваквим или сличним опцијама доласка на власт даје легитимитет.

Посматрајући српску традицију, историчарка Дубравка Стојановић указује на чињеницу да је једино кнез Милош Обреновић умро природном смрћу у тренутку док је био на власти, док су сви остали српски монарси убијени или принуђени да абдицирају, на основу чега закључује да је насилна смена власти једна од доминантних карактеристика политичког живота Србије. „Насилно је уклоњен Карађорђе, насилно су смењени кнез Милош и кнез Михаило после њихове прве владе. Са места кнеза свргнут је кнез Александар Карађорђевић. Убијен је кнез Михаило. Краљ Милан је прогнан из Србије, а његов син Александар убијен на бруталан начин 1903. године. Краљ Петар Карађорђевић био је, због притисака припадника Црне руке, принуђен на абдикацију 1914. године, његов син Александар убијен 1934, краљ Петар II револуционарним путем скинут с власти заједно са самом монархијом.”²³

На примеру Двадесетседмартовског пуча јасно се може видети да се спремност дела политичких и војних елита да учествују у пучу, којим је насилним путем извршена смена врховних носилаца државне власти, поред осталог налази и у историјском искуству. Наиме, само 38 година пре тог догађаја изведена је једна слична превратничка акција, у српској историографији позната као Мајски преврат. О догађајима и околностима који се везују за Мајски преврат, у којем су 1903. године убијени последњи владари династије Обреновић, краљ Александар и краљица Драга, те 1941. године постајала су још увек релативно свежа сећања и истински сведоци. Успех Мајског преврата, поред борбе за „више циљеве” и „исправљање историјске неправде” која се збила само два дана раније, представљао је основ веровања да ће и Двадесетседмартовски пуч успети. Историјско искуство из Првог светског рата и однос према тадашњим ратним савезницима, осећај понижености и неправде, с једне стране, и патриотске дужности, са друге стране, као и узор завереника и успех претходне превратничке акције, избору насилних метода за смену власти, која је својим политичким деловањем *de facto* изгубила подршку већине чланова политичке заједнице, добија легитимитет.

²² Edward N. Luttwak, *Coup d'Etat, a practical handbook*, Alfred A. Knopf, New York, 1969, str.10.

²³ Dubravka Stojanović, *Ulje na vodi: Ogledi iz istorije sadašnjosti Srbije*, Pešćanik, Beograd, 2010, str. 44.

Политички систем

Анализом политичког система као политичког чиниоца стратешке културе отвара се питање *ко* и *како* доноси одлуке у једној политичкој заједници.²⁴ Доносиоци одлука својим ауторитетом, било да је реч о појединцу или институцијама, затим процедуре, њихово постојање, поштовање и транспарентност, као и ефекти, односно последице које те одлуке производе, самим одлукама дају одређену врсту легитимитета. Отелотворење одлука које власт доноси, а чијим се спровођењем креира друштвена реалност, као и сам карактер власти, његова спремност и способност да грађанима обезбеди услуге и производе који се од ње очекују, али пре и изнад свега елементарна и универзална људска права, одређују легитимитет саме власти.

Примећује се да су ауторитарни и тоталитарни режими у знатно већој мери подложни насилној промени власти од демократских режима. Одсуство легитимитета њиховом начину владања представља основу легитимитета за примену насиља ради њихове смене. Чак се и сматра да отпор недемократском режиму није само право већ и дужност. С друге стране, поједини аутори, првенствено републикански, упозоравају да „способност” за отпор тиранији имају само они „слободољубиви народи”, имајући у виду да се сви субјекти отпора углавном позивају на слободу, на основу чега изводе закључак да је „само онај пук који није искварен животом под ауторитарном влашћу, тј. који *хоће* слободу, и то пре свега политичку слободу, способан за отпор тиранији”.²⁵

Питање права да се насилним путем смени „лоша власт”, власт која због начина на који влада нема легитимитет у народу, добија своје одговоре у пракси кроз небројене успеле и неуспеле форме преврата. То је посебно интересантно питање када се имају у виду политички системи и владари који то нису постали неким изборним процесом и чији мандат није временски ограничен, као што је, рецимо, случај у монархијама или наследним републикама. Такве владаре је практично немогуће сменити на изборима, а процедуре, ако уопште и постоје, тешко је спровести у пракси. Како Ремон Арон примећује: „понекад је олигархије немогуће уклонити без прибегавања насиљу”.²⁶ Оно што мора да буде јасно јесте да „ниједна власт не може да буде трајна и стабилна ако није перципирана као легитимна”.²⁷

Као што је већ речено, оправдање насиља над владарем, или оправдање тираноубиства, има своје корене још у античкој Грчкој. Према Аристотеловом становишту, легитимност власти заснива се на два критеријума, која у тиранији нису задовољена: прво, владар мора бити праведан и, друго, он мора владати у складу са законом. „Како је тиранин супротан краљу, то следи да је

²⁴ О значају и садржају политичког система као чиниоца стратешке културе видети више у: Милош Р. Миленковић, „Прилог одређењу политичких чинилаца стратешке културе”, оп. цит., стр. 59-62.

²⁵ Aleksandar Molnar, „Pravo na otpor tiraniji” u *Rasparava o demokratskoj ustavnoj državi*, оп. cit., стр. 29.

²⁶ Ремон Арон, *Демократија и тоталитаризам*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, 1997, стр. 344.

²⁷ Срђан Старчевић, *Политички смисао жртава револуционарног терора*, оп. цит., стр. 83.

власт стекао или силом или преваром или је, пак, био владар који је краљевством владао слободно, али то чини у супротности са једнакошћу и правдом разарајући законе и уговоре на које се свечано заклео.²⁸ Управо су то аргументи на које се позивају они који тираноубиство сматрају легитимним. О тираноубиству као најчешћем начину насилне промене власти говорило се и у средњем веку „Свако сме убити тиранина, заклетве престају важити, а неморална средства су против тиранина допуштена.“²⁹ Таква свест је наставила да траје, па није заобишла ни наше просторе. О отпору тиранској власти Његош је говорио и у својим стиховима: „Ал` тирјанству стати ногом за врат, довести га к познанију права, то је људска дужност најсветија!“³⁰

Проблем легитимитета постоји и у тоталитарним режимима који су, може се рећи, обележили XX век. Карл Шмит је тврдио да вође у тоталитарним државама не поступају по праву, већ сами стварају право. Историјско искуство је показало да су крај постојања тоталитарних система власти и њихових вођа пратиле турбулентна дешавања. Претпоставке да ће се таква врста недемократских режима, суочена са критичном масом захтева за променама, пре распасти него мењати, потврдио је нагли и неочекивани слом европских комунистичких режима с краја XX века.³¹ Промену таквих режима пратиле су тзв. „обојене револуције“ које, поред одређених сличности са класичном револуцијом, карактерише знатно мања улога насиља у реализацији. Такође, „одсуство успешних или неуспешних дворских револуција“, дакле државног удара или пуча, означава се као „једна од најзначајнијих одлика“ тоталитарних режима.³² Ако се прихвати да се легитимитет власти потврђује вољом народа на изборима, академик Становчић примећује да сви они који „насилним или противправним средствима (државним ударом, побунном, револуцијом, уз помоћ страних окупатора) дођу до власти, имаће проблем да фактичко поседовање моћи преобразе у легитимну власт.“³³

Држава у којој је реализован Двадесетседмомартовски пуч била је, према политичком уређењу, наследна и уставна монархија, како је то било дефинисано Уставом из 1931. године, познатим као Септембарски или Октобарски устав, којим је окончана диктатура краља Александра I Карађорђевића.³⁴ Саму државу, Краљевину Југославију, насталу на темељима старе српске краљевине са

²⁸ Stefano Junius Brutus, *Vindiciae Contra Tyrannos*, in *Constitutionalism and Resistance in the Sixteen Century ad*. Julian H. Franklin Indianapolis, 1969, p. 185; Prema, *Enciklopedija političke kulture*, Savremena administracija, Beograd, 1993, str. 1180.

²⁹ Franc Nojman, *Demokratska i autoritarna država*, Naprijed, Zagreb, 1974, str. 172.

³⁰ Петар Петровић Његош, *Горски вијенац*, Српска књижевна задруга, Београд, 1973, стр. 34.

³¹ *Enciklopedija političke kulture*, Savremena administracija, Beograd, 1993, str. 1201.

³² Изузетак представља неуспели покушај државног удара, који је против Хитлера покушала да изведе група немачких официра јула 1944. године. Hana Arent, *Izvori totalitarizma*, FIK 94, Beograd, 1998, str. 414.

³³ Војислав Становчић, *Моћ и легитимност*, оп. цит., стр. 7.

³⁴ Устав Краљевине Југославије, Државна штампарија Краљевине Југославије, Београд, 1931. Објављен је 3. септембра 1931. године у *Службеним новинама* број 200.

српском династијом Карађорђевић на челу, од самог оснивања пратило је нерешено национално питање народа који су је чинили. Политички и парламентарни живот је, с једне стране, био оптерећен снажним друштвеним поделама, а, с друге стране, сталним мешањем монарха у избор носилаца најважнијих функција у држави, независно од изборне воље грађана. Корупција је разарала све сфере политичког, економског и културног живота.

Сепаратистичке тежње потпомогнуте непријатељски расположеним суседима, који су имали сталне територијалне претензије према Југославији, све време њеног постојања биле су јој несавладиви терет. Поред сепаратистичких тежњи појединих јужнословенских народа, све су гласнији постајали захтеви националних мањина, подстицани од својих матица, усмерени на дестабилизацију државе. Светска економска криза није могла да заобиђе ни Југославију, а економска зависност од других држава постајала је све већа. Политичка подељеност народа око важног политичког питања, у тренутку када Европом већ бесни рат и неповерење у највише државно руководство, били су довољан разлог, или боље рећи добро тло, да се на темељу тог незадовољства и неповерења путем пуча изврши насилна смена власти.

Не треба заборавити да кнез Павле Карађорђевић, као и краљ Александар Обреновић, жртва претходне официрске завере, на власт долази после јаке личности која је, посебно у војсци, представљала неприкосновени ауторитет. У креирању суда о личности кнеза Павла, који је као регент пучем изведеним 27. марта 1941. године, свргнут с власти, проф. Драган Симеуновић је приметио да је велики утицај имао и култ личности његовог претходника: „Трагична смрт његовог рођака краља Александра, који је као и сви трагично настрадали владари овог народа, вољен и уздизан до границе култа тек после смрти, бацила је неправедну сенку на цео ток владавине кнеза Павла. Бити поређен с култом значи већ од самог почетка увек бити више губитник него добитник.“³⁵

Уверења елита

Уверења, односно веровања и идеје елита, као и њихово спровођење у праксу заправо су можда чак и најважнији креатори реалности која се у политичкој, економској, безбедносној, културној и било којој другој друштвеној сфери дешава.³⁶ Отуда не треба да чуди виђење да су „елите 'објективно нужне' за одржавање друштвених институција и културе“³⁷ Томе треба додати да је њихова „нужност“ потребна и када је у питању артикулисање националних интере-

³⁵ Драган Симеуновић, „Кнез Павле и 27. март: Да ли се 27. марта 1941. године догодио државни удар, пуч или терористички акт“, Зборник докумената округлог стола – 27. март 1941: Кнез Павле у вихорима европске политике, Београд, 2003, стр. 150.

³⁶ О значају и садржају уверења (веровања) елита као чиниоца стратешке културе виде ти више у: Милош Р. Миленковић, „Прилог одређењу политичких чинилаца стратешке културе“, оп. цит., стр. 62-65.

³⁷ Seldon S. Volin, *Politika i vizija*, Filip Višnjić i Službeni glasnik, Beograd, 2007, str. 477.

са и усмеравање акције ради њиховог остварења. Елите се, у контексту насилне промене власти, с правом могу сматрати организаторима или инспираторима, а у неким формама чак и непосредним реализаторима преврата. Њихова способност да утичу на друштвене процесе тумачи се и на основу тога што се елита перципира и као „група чија надмоћ почива на вештини манипулације”³⁸. Због различитости међу собом и унутар себе, елите су у стању да стварају различиту и вишеслојну реалност, што се може разумети и као деловање у оквиру својеврсних поткултура.³⁹ Међутим, упркос томе што нису апсолутно монолитне и чврсто организоване заједнице, ипак их треба, за разлику од масе, посматрати као друштвене групе.

Важно је нагласити да делање друштвених група треба разликовати од делања масе, јер се поред организованих, завереничких група, као актери преврата јављају и масе, које имају различиту улогу у зависности од форме преврата. Полазећи од претпоставке да је „свако делање индивидуално”, групно деловање је могуће „само онда када је једна група успела да индивидуална делања организује тако да се она складно појављују према споља као јединствена целина у служби транспарентног заједничког интереса.”⁴⁰ Анализирајући унутрашњу структуру групе, могу се уочити три кључне карактеристике које је дефинишу: (1) добровољно удруживање чланова (појединаца), (2) постојање јасног унутрашњег поретка (које обезбеђује координирано деловање чланова као целине) и (3) ефикасно преношење овлашћења органима групе (прихватање вођства које усмерава делање групе).⁴¹ С друге стране, маса није делатна друштвена група, јер, за разлику од претходних карактеристика који дефинишу групу, она: „(1) не почива на удруживању чланова него на *утапању* појединаца у један привремени агломерат; (2) нема никакав унутрашњи поредак; (3) реагује на емотивне надражаје које ствара вођа.” На основу тога може се закључити да је маса „пуко оруђе које у свом делању употребљава вођа (и, евентуално, делатна група његових сарадника), а не група удружених појединаца који кроз групно делање остварују своје транспарентне циљеве.”⁴²

Масе се често посматрају наспрам елита и у том контексту понекад попримају негативну конотацију. За разлику од елита које представљају интересима повезану групу и имају „витално важну улогу у друштвеном систему”, масе се обично доживљавају као једна неповезана скупина којој недостаје самосталност, иницијатива, организованост, усмерено и рационално понашање. Због свих својих особина, масе и јесу скупина људи која је подобна да буде вођена

³⁸ Ibid.

³⁹ О самом феномену „поткултуре”, ако се и на који начин поткултуре у Србији могу посматрати, видети више у: Милан Ј. Игрутиновић, „Блумфилдов модел поткултура и могућа примена у разумевању стратешке културе Србије”, *Војно дело*, број 8/2019, стр. 273-293.

⁴⁰ Aleksandar Molnar, „Građanska neposlušnost” u *Rasparava o demokratskoj ustavnoj državi*, Samizdat B92, Beograd, 2001, str. 20.

⁴¹ Ibid.

⁴² Ibid.

или усмеравана у правцу у којем вођа или друштвене елите, у првом реду политичке, желе. Стога се јасно закључује да иза сваке усмерене активности стоје одређене друштвене групе – елите, које користе масе ради реализације сопствених циљева и интереса. У формама преврата, попут револуције и преврата устанком, доминантни актери јесу масе, док су у државном удару, односно пучу, главни носиоци преврата политичке, односно војне елите.

Губитак политичке, економске, војне и сваке друге моћи елита које су формално на власти и њихово поседовање од стране других, који се не налазе на кључним државним функцијама, најозбиљнији су разлог кризе власти која неминовно води њеној смени. У једном тренутку, они који моћ *de facto* поседују, пожелеле да то поседовање моћи формализују преузимањем најзначајнијих функција у држави. Стога су марксисти сматрали да је државни удар, као експлантна форма преврата, заправо последица тога што „стварна политичка снага није у рукама оних који су као такви означени уставним прописима, односно државном организацијом, него у рукама других, а да истовремено политички услови и државна организација не допуштају редован, законит прелаз власти у руке оних који су политички најјачи, тако да се они могу дочепати власти нередовним путем – државним ударом.”⁴³ Такође, када је о државном удару реч, важно је уочити да бар део актера мора поседовати одређену власт, односно мора бити део владајуће елите која има контролу над одређеним ресурсима и која је у стању да покрене и контролише одређене механизме државног апарата, или бар њихове делове. „Државни удар могу извести било које елите које су део државног апарата. То могу бити припадници војске или служби безбедности, али и цивилна лица из врха државне власти.”⁴⁴

С обзиром на то да се 27. марта 1941. године догодио пуч, који је заправо само милитантнија форма државног удара, главни носилац ове форме насилног преузимања власти јесте елита из редова националне армије. Део политичке елите, у првом реду национално освешћени политичари и друштвени делатници, припадници српског националног корпуса, као и део официрског кора, на основу својих политичких и националних уверења, а због одлуке о приступању Југославије Тројном пакту, одлучио је да насилним путем смени актуелне вршиоце власти, на челу са регентом кнезом Павлом. Иако постоје одређени докази о умешаности страних обавештајних служби у припреми и организовању Двдесетседмартовског пуча, првенствено британске обавештајне службе, у реализацији ове форме преврата пресудан утицај је ипак имала војна и политичка елита коју је одликовало снажно национално и антифашистичко расположење.

Релативно јако емотивно сећање на догађаје и актере Првог светског рата, као и изграђен однос према бившим савезницима и непријатељима из тог рата, били су дубоко уткани у свест већине припадника српског народа. Савремени-

⁴³ Risto Tubić, *Enciklopedijski rječnik marksističkih pojmova*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1974, str. 92.

⁴⁴ Jonathan M Powell & Clayton L Thyne, *Global instances of coups from 1950 to 2010: A new dataset*, *Journal of Peace Research* 78(2)/2011, London, str. 251.

ци, али и званична историографија, бележе да регент кнез Павле, упркос томе што је Југославију увео у савез са Немачком, није био германофил, већ напротив, изразити англофил. Потписивање пакта са силама Осовине, посебно ако се има у виду његово антифашистичко расположење, пре се може тумачити као „рационалан избор”, а не избор на основу личне наклоности или идеолошке и политичке блискости. У жељи да у изразито неповољном спољнополитичком и војностратегијском положају Југославији обезбеди мир и очување територијалне целовитости, кнез Павле попушта притисцима и ултиматуму Немачке. Међутим, без обзира на то, као и на чињеницу да су услови под којима је Југославија приступила Тројном пакту били повољнији у односу на услове који су дати другима,⁴⁵ такав избор је са становишта српске стратешке културе био неприхватљив.

Војна организација

Посебно важан чинилац стратешке културе, који у контексту насилне промене власти треба да буде на адекватан начин вреднован, јесте војна организација. Војну организацију треба сагледати кроз место и улогу националних оружаних снага у друштву, али и кроз специфичности војне културе која у одређеној војној организацији доминира.⁴⁶ Није непознато да у времену нестабилности, војни кругови неретко себе виде као заштитнике државе од хаоса, те се сматрају позваним да интервенишу ради обезбеђивања институционалне стабилности земље, економског благостања и стабилне спољне политике.⁴⁷ Може се приметити да је ова појава чешћа у срединама у којима војска има израженију друштвену улогу и историјску традицију творца и чувара државе. Војна култура и вредности које гаји национална армија путоказ су могућег развоја кризе легитимитета власти, али и извор легитимитета употребе силе ради њене заштите или пак њене промене. Анализа овог чиниоца стратешке културе указује да употреба војске у политичке сврхе није рефлексивна само политичке културе једне друштвене заједнице, већ и поткултуре њених делова који су кључни за конституисање и одржавање власти.

Чињеница да српски народ велику захвалност поновном успостављању државе с почетка XIX века, након вишевековне паузе, као и ослобађању територија које су биле под туђинском влашћу и одбрани њене слободе од бројних

⁴⁵ О садржају јавних и тајних клаузула Тројног пакта који је Југославија 25. марта 1941. године потписала видети у: Документа о спољној политици Социјалистичке Федеративне Републике Југославије 1941-1945, Савезни секретаријат за иностране послове, Београд, 1988, стр.7-11.

⁴⁶ О значају и садржају војне организације као чиниоца стратешке културе видети више у: Милош Р. Миленковић, „Прилог одређењу политичких чинилаца стратешке културе”, оп. цит., стр. 62-65.

⁴⁷ Nikolay Marinov and Hein Goemans, „Coups and Democracy”, *British Journal of Political Science*, Cambridge University Press, 2013, str. 4.

непријатеља, дугује оружју, учинили су да војска као институција, али и војници као чланови заједнице, у њеној политичкој култури имају важно место. Више пута је друштвени статус војске био много виши него што то Устав и закони уређују. Војска је, упркос томе што није увек могла да испуни сва очекивања, посебно не она у вези са развојем унутрашњих политичких догађаја, била једна од ретких институција која је уживала велико поверење грађана, па чак и онда када друге државне институције то нису. Бројни су писани и усмени трагови српске културе који величају ратнике и јунаке из бројних ратова, који скоро да нису заобишли ниједну генерацију Срба. Стога су, посебно у кризним временима, очи народа биле упрте у војнике, од којих се очекивало да ураде оно што представља заштиту „виших интереса”. Управо та очекивања, али и „осећај дужности” који национално освешћени припадници војске имају, основ су легитимитета употребе силе ради промене режима.

Како пуч представља изразито милитантну форму државног удара, нема дилеме да је војска имала важну, чак одлучујућу улогу у насилној смени власти 27. марта 1941. године. Међутим, да би се вредносно оценио овакав начин презимања власти, неопходно је разумети шири контекст, као и место и улогу војске у српском (југословенском) друштву. Треба подсетити да је у време Двадесетседмомартовског пуча на снази био Устав из 1931. године, којим је било дефинисано да је краљ „врховни заповедник све војне силе”. Официри и војници су за владара и династију били везани заклетвом, а војска је често била монархов најпоузданији механизам власти. Није било неуобичајено да су официри тога доба, као и раније, били краљевски намесници, председници влада, министри војни, министри саобраћаја, грађевине, иностраних дела, председници и чланови Државног савета, председници и чланови научних установа и удружења. Војна елита је, као део друштвене елите, имала велики утицај на укупни развој и модернизацију српског друштва и државе.⁴⁸ Иако већим делом регрутовани из нижих и средњих слојева, из земљорадничких и занатлијских породица, официри су постајали виши слој друштва. Као угледни део заједнице, стварали су родбинске везе са најутицајнијим тадашњим породицама.⁴⁹

Треба рећи да је Војска Краљевине Југославије, посебно у српском народу, обично доживљавана као наследница победоносне српске војске из балканских и Првог светског рата. Такво виђење стварало је илузију о њеној непобедивости и способности да може да се одупре сваком, па и вишеструко надмоћнијем непријатељу. Оно што је некада важило за карактер српске војске, некритички

⁴⁸ Латинка Перовић, „Политичка елита и модернизација у првој деценији независности српске државе”, *Србија у модернизацијском процесу XX века*, Београд, 1994, стр. 235.

⁴⁹ Контролисаним и усмераваним женидбама официри су постајали зетови председника влада, министара, дипломата, државних саветника, индустријалаца, банкара, официра и судија високог ранга, лекара, професора универзитета и сл. Према неким истраживањима, свака четврта жена официра потицала је из таквих породица. Миле Бјелајац, „Женидбе официра српске и југословенске војске 1881-1941”, *Годишњак за друштвену историју*, књ. II, св. 1, Београд, 1995, стр. 25-26.

је приписивано југословенској. Основни проблем моћи југословенске армије била је њена национална хетерогеност која је произилазила из националне структуре саме државе. Чињеница да пројекат краља Александра Карађорђевића да створи једну јединствену југословенску нацију није уродио плодом, одразила се и на различито схватање југословенских народа о заједничким циљевима и националним интересима, па самим тим и на улогу и способност њене армије.

Двадесетседмартовски пуч извели су првенствено официри из редова српског националног корпуса, као реакцију на потписивање Тројног пакта. Учешће војске у преврату правдано је, како то обично бива, „вишим интересима”, односно интересима народа и државе. У бројним новинским чланцима истицана је оданост војске краљу у чије је име, али без његовог знања, извршен пуч којим је, иако малолетан, доведен на престо. Легитимност таквог поступка тражена је у народним идеалима и славној традицији српских војсковођа из Првог светског рата. Дневни лист „Политика” од 28. марта 1941. године писао је: „Као што се могло очекивати, народна војска је била први и најсигурнији ослонац Краљу Петру II у извршењу Његове мисије. Наша храбра војска била је одувек чврсто везана са својим народом. Она је била увек надахнута високим идеалима народним. И у злу и у добру ишла је са својим народом. Како би уосталом другачије радили и понашали се синови земљорадника, занатлија, радника, трговаца и чиновника који су се посветили војној служби? Оне исте традиције које су загревале и створиле једног Путника, Мишића, Степу Степановића, Бојовића и многе друге, живе и пламте и данас у срцима младих и старих официра, који су јуче показали колико су блиски своје народу и колико су одани Краљу и народним традицијама.”⁵⁰

Закључак

Стратешка култура је сложен и вишедимензионалан конструкт који може, с једне стране, да помогне разумевању бројних одлука и догађаја из прошлости у сфери политике, а у вези са употребом силе, али и, с друге стране, да да предикцију неких будућих одлука и догађаја. Посебно важном чини је то што, иако не увек најпоузданији алат, због своје утемељености у традицији, која подразумева дуго трајање, али и споро и тешко мењање, може да помогне да боље спознамо себе, али и друге. Међутим, овај рад је покушај да се укаже на још једну димензију стратешке културе, а то је да се она може посматрати у контексту легитимности употребе силе уопште, али и конкретно, ради промене актуелне власти. Пример за овакву врсту анализе и доказивања послужио је Двадесетседмартовски пуч, догађај из националне историје који је, као својеврстан национални симбол, досегао скоро митски статус.

Наиме, као еклатантан пример манифестовања српске стратешке културе, Двадесетседмартовски пуч се понекад назива и „српским Видовданом XX ве-

⁵⁰ Дневни лист „Политика”, број 11788 од петка 28. марта 1941. године.

ка", чиме се прави паралела са Косовским митом, који је дубоко урезан у свест и менталитет српског народа. Тиме се, заправо, алудира на моралну и судбинску дилему: „Коме се царству приклонити – небеском или земаљском?". Срби су, наравно, управо у духу Косовског мита, те 1941. године изабрали „царство небеско", мање или више свесни цене која се због такве одлуке мора платити. Пароле које су се на улицама Београда и већих градова, првенствено у Србији, могле видети и чути, попут: „Боље рат него пакт!" и „Боље гроб него роб!", на најбољи начин осликавају српску стратешку културу. Оне недвосмислено указују на спремност српског народа да се, по сваку цену, не жалећи ни сопствено страдање, бори за слободу, јер она је та која има највишу вредност.

Чињеница да је 27. марта 1941. године начињен „судбоносан избор" који се баш и не може назвати „рационалним", такође указује на то да тај догађај може и треба да се сагледава у контексту стратешке културе. Важно је нагласити да стратешка култура, уопште узев, има значаја само у сегменту легитимности доласка на власт, односно легитимности употребе силе ради замене актуелног режима, док је оцена легитимности начина на који се влада ипак више питање политичке културе. Такође, важно је истаћи да је питање легитимности Двадесетседмартовског пуча неодвојиво од питања легитимности приступања Југославије Тројном пакту свега два дана раније. Правећи паралелу између та два догађаја може се закључити да одлуке које нису утемељене на доминантној стратешкој култури неког народа и његових елита, без адекватне и систематичне припреме, тешко да могу бити дугорочно одрживе.

Литература

- [1] Arent Hana, *Izvori totalitarizma*, FIK 94, Beograd, 1998.
- [2] *Enciklopedija političke kulture*, Savremena administracija, Beograd, 1993.
- [3] Johnston Alastair Iain, „Thinking about Strategic Culture", *International Security*, Vol. 19, No, 4, Spring 1995, p. 55.
- [4] Luttwak Edward N., *Coup d'Etat, a practical handbook*, Alfred A. Knopf, New York, 1969.
- [5] Marinov Nikolay and Goemans Hein, „Coups and Democracy", *British Journal of Political Science*, Cambridge University Press, 2013.
- [6] Molnar Aleksandar, „Građanska neposlušnost" u *Rasparava o demokratskoj ustavnoj državi*, Samizdat B92, Beograd, 2001.
- [7] Molnar Aleksandar, „Pravo na otpor tiraniji" u *Rasparava o demokratskoj ustavnoj državi*, Samizdat B92, Beograd, 2001.
- [8] Nojman Franc, *Demokratska i autoritarna država*, Naprijed, Zagreb, 1974.
- [9] Powell Jonathan M & Thyne Clayton L, *Global instances of coups from 1950 to 2010: A new dataset*, Journal of Peace Research 78(2)/2011, London.
- [10] Simeunović Dragan, *Državni udar ili revolucija*, Simtrade, Beograd, 1991.
- [11] Stojanović Dubravka, *Ulje na vodi: Oglеди iz istorije sadašnjosti Srbije*, Peščanik, Beograd, 2010.

[12] Toje Asle, „Strateška kultura kao analitički alat”, *Strateška kultura i reforma sektora bezbednosti, Bezbednost Zapadnog Balkana*, Godina 4, Broj 14, jul-septembar 2009, Beograd, str. 4.

[13] Tubić Risto, *Enciklopedijski rječnik marksističkih pojmova*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1974.

[14] Volin Šeldon S., *Politika i vizija*, Filip Višnjić i Službeni glasnik, Beograd, 2007.

[15] Арон Ремон, *Демократија и тоталитаризам*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, 1997.

[16] Бјелајац Миле, „Женидбе официра српске и југословенске војске 1881-1941”, *Годишњак за друштвену историју*, књ. II, св. 1, Београд, 1995.

[17] Благојевић Вељко, „Стратешка култура и национална безбедност”, *Зборник Матице српске за друштвене науке*, број 2/2019, стр. 163-178.

[18] Вујаклија Милан, *Речник страних речи и израза*, Просвета, Београд, 2003.

[19] Делетић Здравко М., *Занат историчара: методологија историописања*, Филозофски факултет у Приштини и Историјски архив Краљево, Косовска Митровица, 2019.

[20] Дневни лист „Политика”, број 11788 од петка 28. марта 1941. године.

[21] Документа о спољној политици Социјалистичке Федеративне Републике Југославије 1941-1945, Савезни секретаријат за иностране послове, Београд, 1988.

[22] Живковић Урош, „Стратешка култура у Европи – како промене у структури међународног система утичу на идеационе факторе легитимитета за употребу силе у међународним односима”, *Војно дело*, број 2/2017.

[23] Игрутиновић Милан Ј., „Блумфилдов модел поткултура и могућа примена у разумевању стратешке културе Србије”, *Војно дело*, број 8/2019, стр. 273-293.

[24] Клајн Иван, Шипка Милан, *Велики речник страних речи и израза*, Прометеј, Нови Сад, 2006.

[25] Марковић Ратко, *Уставно право и политичке институције*, ИП Јустинијан, Београд, 2004.

[26] Миленковић Милош Р., „Насилна промена режима као садржај хибридног рата”, *Војно дело*, број 6/2017. стр. 316-329

[27] Миленковић Милош Р., „Прилог одређењу политичких чинилаца стратешке културе”, *Војно дело*, број 8/2019, стр. 52-72.

[28] Миленковић Милош Р., Митровић Мирослав, „Обојене револуције у парадигми хибридног рата”, *Војно дело*, број 6/2019, стр. 248-263.

[29] Миленковић Милош, „Трагање за идеалним обликом владавине – Идеје Џона Стјуарта Мила”, *Култура полуса*, Нови Сад, број 20/2013, стр. 184-204.

[30] Миленковић Милош, Благојевић Вељко, „Обавештајне службе као актери државног удара”, *Војно дело*, број 5/2015, стр. 117-132.

[31] Његош Петровић Петар, *Горски вијенац*, Српска књижевна задруга, Београд, 1973.

[32] Перовић Латинка, „Политичка елита и модернизација у првој деценији независности српске државе”, *Србија у модернизацијском процесу XX века*, Београд, 1994.

[33] Симеуновић Драган, „Кнез Павле и 27. март: Да ли се 27. марта 1941. године догодио државни удар, пуч или терористички акт”, Зборник докумената округлог стола – 27. март 1941: Кнез Павле у вихорима европске политике, Београд, 2003.

[34] Становчић Војислав, *Моћ и легитимност*, Службени гласник, Београд, 2006.

[35] Старчевић Срђан, *Политички смисао жртава револуционарног терора*, Задужбина Андрејевић, Београд, 2018.

[36] Старчевић Срђан, *Револуција и легитимност*, Чигоја штампа, Београд, 2020.

[37] Тадић Љубомир, *Наука о политици*, Завод за издавање уџбеника и Службени гласник, Београд, 2007.

[38] Устав Краљевине Југославије, Државна штампарија Краљевине Југославије, Београд, 1931. Објављен је 3. септембра 1931. године у *Службеним новинама* број 200.

Strategic Culture and Legitimacy of Violent Power Takeover

Strategic culture, in a broader context, can be understood as the relationship between the most important social actors, primarily political and military, concerning force and its use. This paper focuses on the study of the relationship between strategic culture and the violent change of the highest state authorities. The basic hypothesis is that strategic culture, as a part of political and national culture, is one of the sources of the legitimacy for the use of force in the process of violent power takeover. The paper primarily analyzes the following political factors of strategic culture: (1) historical experience, (2) the political system, (3) the beliefs of elites, and (4) military organization and its influence on the decision for the use of force, as well as the choice of method of violent power takeover. An analysis of political factors through an obvious example of the violent power takeover such as the March 27, 1941 coup, shows the connection between strategic culture and the use of force, as well as the legitimacy (legality) of such an act.

Key words: strategic culture, political factors of strategic culture, legitimacy, violent power takeover, March 27 coup